

VIDEOPOLITIČKI OBRAT SVIJETA: IMA LI JOŠ ALTERNATIVE POPULIZMU?

Žarko Paić

Populizam nije ideologija, već virusna epidemija u najtoksičnijem smislu riječi – koja napada i razvijene i zaostale zemlje, prilagođavajući različite maske za svaki slučaj... poziva na najjače instinkte u ljudskim bićima, plemenski duh, nepovjerenje i strah od drugog, odnosno druge rase, jezika ili vjere, ksenofobiju, domoljublje, neznanje.

Mario Vargas Llosa

Uvod

Još 1989. godine znameniti talijanski politolog Giovanni Sartori prateći karijeru novih tipova karizmatičkih političara u svijetu, a među njima su ključne uloge imali Ross Perot u SAD-u, Silvio Berlusconi u Italiji, Stanislaw Tyminski u Poljskoj, Fernando Collor u Brazilu i Bernard Tapie u Francuskoj, skovao je izraz *videopolitika*. Njime je nakanio usmjeriti pozornost na spoj poduzetničkoga menadžera i medijskoga zabavljača koji se pojavljuje u svakodnevnoj političkoj borbi za naklonost publike odnosno glasača u liberalno-demokratskim poretcima. Ne slučajno, 1989. godina bila je svjetsko-povijesna prekretnica po svim značajkama. Rušenje Berlinskoga zida kao simbolički kraj ideologije komunizma u istočnoj Europi i ulazak u doba globalizacije kao trijade neoliberalizma u ekonomiji, politici i kulturi bio je istodobno i početak vladavine *tehnosfere* ili kibernetičke mreže događaja kojim se svi procesi životne interakcije između sustava i okoline svode na ubrzava-

nje protoka informacija. Otuda slijedi nužnost onoga što je Jean Baudrillard nazvao *ekstazom komunikacije*. (Baudrillard, 1988, Paić, 2020, 2022a). Nema dvojbe da je *videopolitika* danas u potpunosti zavladała onim što je još preostalo od tradicionalnoga pojma društva. Društvene mreže postale su mnogo više od dodatnog prostora za pojačavanje intenziteta političke artikulacije temeljnih ideja o načinu vladanja državom i preoblikovanjem društva. Njihova je nezamjenljivost u stvaranju novoga diskursa i dijaloga brze razmjene stavova uvjet mogućnosti nove vizualne kulture. U međuvremenu je spomenuti Sartorijev pojam proširen u sferi društvenih i humanističkih znanosti i to na taj način da uglavnom francuski politolozi za nove političke aktere složenih procesa u kojima se zbiva demokratski život razvijenih i nerazvijenih država i društava koriste izraz *telepopulizam*. Time dovode do krajnjih granica ono psihopolitičko i ideologijsko kad je riječ o suvremenim tendencijama u politici uopće.¹ (Taguieff, 1997: 18, Paić, 2022b)

Naime, svi navedeni slučajevi uz plejadu novih globalnih aktera poput Donalda Trumpa, Jaira Bolsonara i Victora Orbána, sjedinjuju u svojem djelovanju umijeće demagogije u ophođenju s tzv. narodom (*demos, populus*) i svojevrsno mesijansko poslanstvo u borbi protiv izvanjskih i unutarnjih neprijatelja. Tome valja dodati i proširenje samog sredstva političke komunikacije poput osvajanja novih vizualnih medija i njihovih načina diskurzivnosti na rubu pseudo-intelektualizma, trash-govora i vješte mobilizacije mnoštva

1 Izrazom *videopolitički obrat* (*videopolitical turn*) upućujem na cjelokupni obrat paradigme od jezika i teksta spram slike i vizualnosti. Kao što se 1990-ih godina u okviru vizualnih studija (*visual studies*) i znanosti o slici (*Bildwissenschaft*) premješta težište u razumijevanju biti umjetnosti i kulture zbog interaktivnosti novih digitalnih medija s ikonologije na epistemologiju vizualizacije, tako se i u području društva i politike zbiva iznimno složen obrat u razumijevanju političke komunikacije. Masovni vizualni mediji poput *Facebooka*, *Instagrama* i *Twittera* nadomještaju jednoznačnost i jednosmjernost televizijske slike koja nema mogućnost stvaranja događaja u smislu konstrukcije polemike situacije kakvu nude interaktivni mediji. Posve je pogrešno stoga *videopolitički obrat* reducirati na tehnološki determinizam prema kojem se društvene vrijednosti i ideologijsko-političko sukobljavanje u prostoru politike kao izvedbe moći, strasti i utjecaja utiskuju u svijest mase kao naroda samo zato što po prvi put objekt politike ima mogućnosti postati subjektom pod uvjetom njegove virtualne participacije u političkome procesu. Nije se, međutim, dogodio nikakav fundamentalni politički obrat u smislu stvaranja neposredne demokracije kakav su priželjkivali, poprilično naivno, različite struje cyber-anarhizma i cyber-kozmopolitike nove ljevice. Umjesto toga, bolje je govoriti o prividnoj dualnosti digitalne demokracije, odnosno o jednom te istom modelu višestranе komunikacije između subjekata/aktera u kojem se svi kulturni ratovi (*cultural wars*) između ideologijski suprotstavljenih strana, ljevice i desnice, centrista i različitih koalicija, samo premještaju u virtualno podzemlje. (Paić, 2005, 2017, Lievrouw, 2011)

sljedbenika. Sve je to svoj vrhunac doseglo u Trumpovu obraćanju putem *Twittera* prije i za vrijeme njegova predsjedničkoga mandata. Obraćanje *telepopulista* svojoj interaktivnoj publici odnosno glasačima zacijelo nadilazi granice tradicionalnoga shvaćanja populizma kao retoričke moći manipulacije sviješću drugoga. Posve je krivo u tom smislu i nadalje rabiti izraze kao što su "manipulacija" i "instrumentalizacija" masa u politici. Na tome je počivalo shvaćanje Frankfurtske kritičke teorije društva s manjim iznimkama. Mase više nisu amorfnu i statičko tijelo kojima rukovodi netko izvana ili ih usmjerava željeznom nužnošću ideologije u cilju totalne mobilizacije i kontrole.

Umjesto takvog zastarjeloga koncepta, koji je još doveo u pitanje u svojim istraživanjima iz masovne psihologije nacizma i austrijski književnik, psiholog i filozof Hermann Broch uvođenjem pojma *racionalne katarze*, baveći se analizom masovne histerije u progonu Židova, potrebno je uspostaviti spoznajni etičko-politički obrat. (Broch, 1995, Sloterdijk, 2000, Paić, 2015) Mase u suvremeno doba *videopolitike* i *telepopulizma* konstrukcija su naroda i stoga su autonomne i samosvjesne moći umrežavanja ideja, interesa i političke strasti u borbi protiv svih koji sprečavaju neposredni odnos između vođe i naroda. Tko, dakle, podcjenjuje moć mase kao naroda bilo da ih koristi kao puko sredstvo za dolazak na vlast ili kao statističku veličinu neartikuliranoga mnoštva u svrhu pouzdanog glasačkog stroja, koje spaja ono što su i Karl Marx i Hannah Arendt nazivali lumpenproletarijatom ili gomilom odnosno svjetinom (*mob*), imajući u vidu ipak socijalno-klasne i životno-svjetonazorske odrednice preživljavanja na rubu modernoga kapitalističkog društva, riskira da mu gnjev populističkog bijesa potkopa vodeći položaj elite.

Nije li neporecivo da je pojam populizma u svojoj teorijskoj heterogenosti i neodređenosti ipak pojavio usmjeren na taj složeni odnos između elite i mase kao naroda? Jan-Werner Müller podaruje u svojoj analizi o tom fenomenu suvremene politike sljedeće odrednice. Populizam, naime, za njega "nije problem jasno identificirajućih slojeva (ili klasa), niti je stvar osjećaja; je li nešto populističko ne može se odmjeriti na kvaliteti *policy*-ponude. Moja je postavka da je populizam jedna posve određena predstava o politici, koja suprotstavlja moralno čist narod naspram nemoralnih, koruptivnih i parazit-skih elita - pri čemu ova vrsta elite čak uistinu i ne pripada narodu." (Müller, 2016b: 187)

Razlika između analitičke i normativne analize političkih procesa uvijek ima u vidu neki jaz. Ovdje je očito da je ta razlika u samoj biti populizma koji se ne može svesti ni na ideologiju niti na neku konkretnu javnu politiku. Problem s kojim se suočavamo u 21. stoljeću kao da svom težinom pogađa ne samo znanstveni pristup političkome i političari kao takvoj, već se osjeća u svojoj nesvodivosti i kao problem nemogućnosti pronalaska alternative ovoj "patologiji demokracije" (Boisard, 2020: 32). Ono što Müller tako manihejski određuje kao sukob između elite i mase kao naroda pripada sklopu koji u svojim novim formama pojavljivanja odnedavno donosi na svjetlo dana hibridne sustave političke vladavine. Populizam zahtijeva u borbi protiv elitarne moći establišmenta u formalno liberalno-demokratskim poretcima vladavine neprestanu borbu protiv svih načina povezivanja unutarnje i izvanjske opasnosti za naciju-državu kroz mrežu neoliberalne globalizacije, imperijalizma, unilateralizma i slično. Pritom se očitovanje ove borbe ne može apriorno odrediti. Razlog leži u tome što je posrijedi svagda novi kontekst izvedbe političkoga procesa artikulacije.

Sve se zbiva kao kontingencija, a ne prirodna nužnost. Možda je najprije mjereno kazati da se populizam kao politički (zlo)duh vremena događa u svezi apokalipse, mesijanstva i anti-ideologije poput antikomunizma, antiglobalizma, antiprosvjetiteljstva. Ne postoji nikakva jednoznačnost u razumijevanju populizma. Od samoga početka karijere ovog pojma politike kao procesa koji sjedinjuje ekstravagantnu retoričku izvedbu i vizualnu transparentiju neposrednoga odnosa vođe i njegovih sljedbenika kao birača i glasača unutar okružja formalne liberalne demokracije, vidljivo je da populizam može imati normativnu pozitivnost i empirijsko-analitičku negativnost. Drugim riječima, moguće je da postane sinonim za revolucionarni obrat društvenih odnosa moći, kao u Rusiji 19. stoljeća i Latinskoj Americi druge polovine 20. stoljeća u slučaju peronizma u Argentini i Cháveza u Venezueli, ili da skrene u ekstremni desničarski pokret nadahnut metapolitikom nacizma kao AfD u Njemačkoj za vrijeme Angele Merkel. (Boisard, 2020, Canovan, 1981, Taguieff, 1997) Semiotički govoreći, ono što karakterizira naše doba jest odsutnost temeljnoga označitelja. Stoga je samorazumljivo da je za uvid u kontingentnu "bit" populizma definicija politike kao borbe za moć u vidu polemičkoga sukoba prijatelja i neprijatelja u "velikome prostoru" (*Großraum*), kakvu je postavio Carl Schmitt, uvjet mogućnosti svake daljnje analize

preobrazbe pojma populizma (Schmitt, 2019, Schmitt, 1974, Paić, 2017, Paić, 2022b). No, ipak je ovdje potrebno kazati da u populizmu današnje *video-politike* koja spaja retoriku u slikovnu transparentnost događaja u stvarnome vremenu napad na elitarno shvaćanje demokracije valja uzeti kontekstualno. Ne može se, naime, unaprijed znati u kojem će se smjeru okrenuti kazaljka na satu i kakvo će ruho odjenuti neopopulizam današnjice.

Stoga razlika između populizma kao političkoga pokreta u stanju parlamentarne opozicije i populizma na vlasti mijenja oštricu kritike elite i establišmenta. To, naravno, ovisi o položaju koju populističke stranke zaposjedaju u razdiobi društvene moći neoliberalnoga korporativnog kapitalizma. Ako je riječ o liberalizmu i demokratskoj kulturi Amerike, ono što vrijedi za Trumpov politički radikalizam odnosi se na kritiku političkoga establišmenta kao ravnoteže moći republikanske i demokratske političke elite, koja je već nakon 2. svjetskoga rata pokazivala sklonost etabliranju oligarhijske strukture moći. (Dahl, 2006) Svaki ulazak u politiku izvan tog binarnog sklopa obiteljsko-prezidencijalne moći koja se mijenja na vlasti poput slučajeva obitelji Kennedy ili Bush predstavlja svojevrsnu "subverziju" poretka. Trump je u tome paradigmatički primjer onoga što sam nazvao "hibridnim likom medijskoga spektakla koji sjedinjuje: (1) kvalitete menađera i poduzetnika, (2) osobine celebrity zvijezde u društvu spektakla i (3) karizmatiku osobnost gurua *new age religija*". (Paić, 2011: 156-157) Kad se, dakle, populizam na vlasti okomljuje na tzv. nemoralnost i koruptivnost elite, onda je uvijek riječ o pseudo-sintezi moralizma i anti-pluralističkih tendencija. Uostalom, budući da je pojam populizma u načelu stvoren da bude polemički pojam onog što Nijemci nazivaju *Kampfbegriff*, bjelodano je da u situaciji neutraliziranja svih drugih ideologija i politika kao neprijateljskih, preostaje populizmu samo i jedino ustrajavanje na jednom pojmu koji ima neskriveno podrijetlo filozofijsko-političkoga decizionizma. Posrijedi je pojam koji u 20. stoljeću ponajviše rabe dva njemačka mislioca - Martin Heidegger i Carl Schmitt. To je pojam *autentičnosti*. Iskustvo moderne egzistencije čovjeka jest iskustvo slobode kao događaja koji mijenja zatečene odnose moći nekog stanja. *Autentičnost je odlika neponovljive, kontingentne i emergentne egzistencije čovjeka koja ga razlikuje od svih drugih tzv. ne-autentičnih formi egzistencije*. Problem je, međutim, što su i Heidegger i Schmitt model ove autentične filozofijsko-političke egzistencije izveli iz paradoksalne sveze umjetnosti i rata.

Jer samo bivanje umjetnikom kao nesvodivim slučajem duhovnoga stvara-
telja može opravdati suočenje sa smrtnom opasnošću koju čovjek ne otkla-
nja od sebe, nego se upušta u borbu s neprijateljem da bi dosegao mnogo
višu razinu slobode od individualne u obrani vrijednosti obitelji, domovine
i naroda (Löwith, 1984: 32). Podrijetlo iskazivanja apologije naroda u borbi
protiv moralno koruptivnih i otuđenih elita moderne politike zacijelo leži u
ovoj ključnoj misli i pojmu njemačke konzervativne revolucije 1920-ih godi-
na. No, pogrešno bi bilo pripisivati ga samo desnim političkim pokretima u
Europi, jer ga na svoj revolucionarno-aktivistički način koriste i zagovornici
marksizma i komunizma poput Antonia Gramscija. Autentičnost je otuda
stvar vođe, naroda i nacije-države ili, pak, stvar revolucije, hegemonije klasne
svijesti i borbenoga morala onih koji se spremaju da radikalno promijene
politički i društveni poredak modernog kapitalizma. Ono što je pritom pre-
sudno jest da autentičnost nije esencijalistički shvaćena bit čovjeka. Naprotiv,
autentičnost se pokazuje u ozbiljenju same egzistencijalno određene slobode
i stoga je njezina "sudbina" da bude neodređena i kontingentna. Nije li upravo
toliko puta istaknuta nemogućnost definiranja populizma rezultat ove situa-
cije u kojoj političko i politika postaju nešto autonomno tek u izvedbi, a ne u
normativnosti vlastitih ideja?

U ovome razmatranju pokušat ćemo pokazati kako se i zašto danas popu-
lizam uspostavio kao gotovo nezaobilazan fenomen i pojam suvremene
politike u globalnim razmjerima protežnosti koji čak nastoji da sve druge
političke pokrete i artikulacije moći neutralizira i suspendira. Pritom ćemo
izvesti temeljnu postavku da je problem nemogućnosti alternative populizmu
u suvremenome svijetu u tome što je u doba videopolitičkoga obrata svijeta s
vladavinom *tehnosfere kao kibernetičkoga sklopa informacija-feedbacka-kon-
trole-komunikacije* svaki ovaj ili onaj "autentični" pokušaj obrata biti politič-
koga i politike osuđen na nužnost konstrukcije naroda kao alternative upravo
onome što populizam tako strasno i demagogijski borbeno napada - pojmu
elite. Bez odgovora na pitanje o novome shvaćanju mase nije moguće razu-
mjeti niti novi položaj elite u kontekstu suvremene meritokracije i oligarhije.
Problem je, naime, u tome što se nakon 1989. godine i raspada komunizma
u svijetu susrećemo neprestano s logikom hibridne vladavine onog "novoga"
koje je "autentično" po tome što je zapravo ne-autentično, što pripada pato-
lojskim elementima liberalno-demokratskoga srozavanja temeljnih vrijed-

nosti demokracije. Giorgio Agamben ovo prepoznaje u neprestanoj potrebi za insceniranjem "izvanrednoga stanja na globalnoj razini" (Agamben, 2000). Otuda pristup preobrazbama pojma populizma u suvremenosti iziskuje nužno i dekonstrukciju dva temeljna pojma modernosti uopće. A to su pojmovi suverenosti naroda i slobode kao uvjeta mogućnosti egzistencije individua u tehnički preoblikovanome svijetu dispozitiva moći. Usto, vidjet ćemo kako se u doba *videopolitike* redefinira odnos između elite i mase i kako politički populizam zahvaljujući društvenim mrežama i sve prisutnijim metodama konstrukcije lažnih identiteta putem kompjutorskih algoritama postaje stanje totalne kontrole u globalnim umreženim društvima. Nije se tek obistinilo proročanstvo filozofa Gilesa Deleuzea o transverzalnim vezama između subjekata/aktera kozmopolitike u društvima kontrole. (Deleuze, 1992) Ono što je mnogo izazovnije za promišljanje jest pitanje zašto su sve alternative populizmu danas nevjerodostojne "mikropolitike identiteta" bez odgovora na pitanje o subjektu istinske politike u doba postimperijalne suverenosti?

Populizam kao Kampbegriff

Margaret Canovan ustvrdila je da je populizam neprecizan pojam iako "dovodi politiku do naroda", a "narod do politike". (Canovan, 2002: 26) Zašto je tome tako? Ponajprije, u samom je pojmu pretpostavljeno nešto iznimno jasno i ujedno problematično. Riječ proizlazi iz latinskoga izvora koji označava u riječi *populus* sinonim za narod. No, podrijetlo je, naravno vezano uz drevno grčko shvaćanje uvjeta mogućnosti demokracije - *demos*. Da bi, pak, *demos* mogao postati *populus*, potrebno je da se unutar rimskoga republikanizma uspostavi drukčije shvaćanje političke zajednice kao prostora ozbiljenje temeljnih ljudskih i građanskih prava, jednakosti i slobode. Iako je razlikovanje između grčke demokracije i rimskoga republikanizma ono koje ima u vidu Platonovo shvaćanje *polisa-politeiae* u kojem ideja pravednosti može biti izvedena tek ako već uvijek postoje slobode zajamčene ustavom i prava koja građani imaju time što su priznati kao državljani, nasuprot Rimske republike za koju je odlučujuće to da narod istodobno jest mnoštvo sastavljeno od *plebsa* i *patricija* i da se njegovo priznanje može dogoditi tek u borbi za temeljne vrline i vrijednosti zajedničkoga života u *republici*, valja istaknuti da u suvremeno doba populizam samo uvjetno može biti izjednačen sa svojim drevnim povijesnim izvorištem. (Urbinati, 2013) To se zbiva svagda u trenucima kad narod preuzima u svoje ruke borbu protiv onog što Habermas

u knjizi *Problemi legitimacije u kasnome kapitalizmu* iz 1973. godine dijagnosticira sljedećim riječima: "U zadnjih stotinu i nešto više godina možemo promatrati cinizam građanske svijesti koja istodobno demantira samu sebe: u filozofiji, u svijesti epohe određenoj kulturnim pesimizmom i u političkoj teoriji. /.../ Revokacija građanskih ideala se osobito jasno može očitovati u kržljanju teorije demokracije (koju se, naravno, od početka zastupalo u radikalnoj verziji i u verziji koja je vodila liberalizmu)." (Habermas, 1982: 148-149).

Nedvojbeno je populizam na ovaj ili onaj način u doba *videopolitičkoga obrata* s vladavinom društvenih mreža ili realizirane *tehnosfere* reakcija na ovo "kržljanje teorije demokracije". Ako to pretpostavlja da pojam nema autonomnost po sebi ni politički, niti ideologijski, a niti u smislu određene i konkretne javne politike kad je poredak označen kao populistički, možemo ipak reći da s njime ulazimo u carstvo relativne autonomnosti. Kako to objasniti? Mnogi politolozi upućuju da s populizmom ulazimo u sivu zonu svojevrsnog novog političkoga stila kojeg krasi retoričke figure i tropi. No, to je politički stil koji ne može imati afirmativan karakter. Njegova je temeljna usmjerenost stalna negacija poretka vladavine koji se uspostavio u moderno doba kao realizacija liberalno-demokratskih načela. Ne možemo populizam stoga odrediti polazeći od njega samoga u smislu autonomnosti i afirmativnosti neke političke artikulacije ideja koja bi mogla biti nastavak svih alternativnih dimenzija politike u smislu "radikalne", "neposredne" i "participativne" demokracije. Sve su to, uostalom, ljevičarske postavke nastale iz kritike liberalizma i predstavničke demokracije od 1990-ih godina do danas. Umjesto toga, populizam u retoričkome smislu zahtijeva Drugoga kao "diskurzivnu konstrukciju neprijatelja: *ancienne régime*, oligarhije, sustava ili bilo što drugo". (Laclau u Panizza, 2005, 33)

Problem je, međutim, u tome što populizam u svojoj konstrukciji naroda kao subjekta političke borbe proizlazi iz kolektivističke matrice odnosno partikularnoga mnoštva kojeg u procesu političke borbe proglašava autentičnim narodom *par excellence*. U sklopu američkoga neokonzervativizma i populizma s Trumpom kao paradigmatiskim predstavnikom to su svagda WASP-Amerikanci (bijeli anglosaksonski protestanti). To su oni koji drže da je zbog multikulturalizma, imigrantske politike slobodnog doseljavanja,

političke korektnosti i apologije rodno-spolne ravnopravnosti, odnosno politike identiteta, Amerika pretvorena u carstvo slabe države, pa je nužno mobilizacijom naroda učiniti Ameriku iznova velikom. Tako je glasio Trumpov poznati predizborni slogan (*Make America Great Again*). U cjelini, umjesto arhetipa vječnoga neprijatelja poretka zasnovanog na ideji "krvi i tla", kako su to fašizam i nacizam izveli s figurom Židova, ovdje je obrat u tome što se sami temelji liberalne demokracije ne dovode izravno u pitanje.

Ono što se nastoji reformirati jest vladavina (*governance*) s pomoću izvornih metoda neposredne demokracije kakvi su različiti plebisciti, referendumi i ustavne preinake kad je riječ o redefiniranju manjinskih prava. (Canovan, 1981, Taguieff, 1997: 20-21) Iz svega je razvidno kako populizam u jazu između modernoga i postmodernog načina artikulacije ideja i interesa u suvremenoj politici mora biti dinamička konstrukcija Drugog, čak i po cijenu mogućeg vlastita pada u bezdan antidemokratske vladavine. Sjetimo se samo da je Trumpov marš tzv. naroda na Capitol, na simboličko i stvarno mjesto reprezentativne demokracije s Amerikom kao predvodnicom u svijetu nakon 2. svjetskog rata, bio i najradikalniji izraz ove logike polemičkoga razračunavanja s establišmentom i elitarnom demokracijom. Naravno, subjekt militarnoga shvaćanja demokracije kao *marša naroda* protiv otuđenih institucija moći pokazao je koliko je upravo ono Habermasovo "kržljanje demokracije" rezultat uspona antidemokratskih tendencija koje preziru svaki oblik političkoga pluralizma, iako se licemjerno pozivaju na njega kao sredstvo demokratske borbe.

Zanimljivo je istodobno kako se unatoč svih mogućih razlika i neodređenosti pojma političkoga populizma mogu izvesti zajedničke tendencije koje danas prevladavaju u proučavanju ovog fenomena političkoga života. Pierre-André Taguieff je u svojoj iznimno poticajnoj analizi francuskoga populizma na primjeru uspona *lepenizma*, kako oca Jean-Marie Le Pena, tako i njegove kćeri Marie Le Pen koja je na nedavnim izborima za francuski parlament ostvarila povijesni trijumf krajnje desnice, a njezin Nacionalni Front postao je treća parlamentarna stranka po moći i utjecaju u francuskoj suvremenoj politici, pokazao kako se idealni tip *autoritarnoga populizma* utiskuje u masovnu svijest nacije-države. Od Francuske revolucije do danas uistinu Francuska ima simboličku ulogu svjetionika europske demokracije. Smatram

ovu analizu paradigmatom za razumijevanje ne samo *videopolitike* danas i *telepopulizma*, nego i za promišljanje razloga zašto populizam sve druge alternative liberalnoj demokraciji uspješno neutralizira i suspendira u izravnoj političkoj borbi.

Taguieff tvrdi kako je lepenistički pokret kao "nacionalistički pokret, smješten ideologijski u obranu nacionalnoga identiteta shvaćenog s pomoću etničkih pojmova, a djeluje na populistički način tako što se njegov vođa obraća neprestano pretpostavljenome 'zdravom', 'lucidnome', 'virtuoznome', pa čak i 'mudrome' – narodu. Sam je narod, pak, sagledan i kao *ethnos* u smislu čiste etničke nacije i kao *demos*..." (Taguieff, 1997: 18)

Politika identiteta postaje ključnim zamašnjakom ideologije lepenizma kao nacionalizma i populizma. No, sada je naglasak na ovom specifičnome obliku "nacionalnoga populizma" u tome što zahtijeva novo nacionalno jedinstvo. Problem je, naravno, u načinu realizacije ovog naizgled samorazumljivog cilja svake moderne demokratske politike. Bez jedinstva nacije oko temeljnih pitanja suverenosti države u okružju globalizma i neoliberalizma uistinu nije moguće voditi tzv. autentičnu politiku jamstva slobode pojedinca i naroda. No, za Taguieffa je posve razvidno kako se iskustvo lepenizma prepoznaje u spoju "bonapartizma ili peronističkoga nacionalno-popularnog cezarizma, reakcionarnog populizma s predominantno ksenofobičnim ili čak rasističkim karakterom..." (Taguieff, 1997: 19)

Čini se da je u slučaju francuskoga populizma s lepenizmom kao vodećim primjerom posrijedi višak sinkretičkih i hibridnih elemenata ideologije. Iako taj pojam nije u središtu njegove analize, Taguieff mora položiti račun o karakteru ove postmoderne reartikulacije ideologijskih sadržaja populističke politike. Sve je, dakle, odjednom postalo ideologijski određeno u suvremenoj politici upravo zbog toga što političkome i politici nakon 1989. godine nedostaje ono što populizam tako ustrajno nastoji iskonstruirati. To što nedostaje jest autentičnost politike kao borbe za temeljne vrijednosti i načela zapadnjačke demokracije kao što su to sloboda, jednakost, pravednost i solidarnost. U slučaju lepenizma kao spoja bonapartizma i cezarizma imamo posvemašnju suprotnost, gotovo nastojanje da se svaki od ovih pojmova "nacionalizira" i učini ekskluzivnom francuskom stvari političke uporabe u druge svrhe. No, ono najvažnije jest da lepenizam mora konstruirati ideju i

zbilju nečeg što je navodno samorazumljivo i što navodno pripada povijesti suverene francuske politike još od razdoblja Bodina. Riječ je o konceptu narodne suverenosti s ključnim pojmom populizma uopće - *narodom*. U ovom političkome konstruktivizmu, naime, narod je pročišćeni entitet od svih stranih odnosno ne-francuskih kulturnih utjecaja. Mogli bismo biti krajnje cinični i kazati da je krunski paradoks u tome što nacionalno jedinstvo iz kojeg narod poprima svoja temeljna politička obilježja autentičnosti slobode ništa drugo negoli etno-kulturalni koncept koji je u njemačkoj romantici zagovarao Herder. Narod ne postoji prije nacije, koja je izvorna politička konstrukcija u smislu onog što Francuzi nazivaju *etat-nation*. *Umjesto univerzalizma s ključnim pojmom demosa, francuski populizam u slučaju lepenizma poseže za partikularizmom njemačke tradicije koja iz kulturne isključivosti oblikuje politički narod. To je povijesni trijumf Schmittova političkoga decizionizma nad francuskim univerzalističkim modelom carstva slobode s Francuskom revolucijom i Rousseauom kao ishodištem moderne politike.* Uostalom, ovaj antiprosvjeteljski borbena front, koji ima više dodirnih točaka s idejama francuske metapolitičke desnice negoli s izvornim populizmom, poprilično je jasno definirao još u rujnu 1985. godine Jean-Marie Le Pen, prvi predsjednik Francuskog nacionalnog fronta, u tekstu naslovljenom programatski "Za istinsku francusku revoluciju" (Le Pen, 1985, Taguieff, 1997: 21)

Kako to pokazuje Taguieff, lepenizam kao nacionalni populizam obuhvaća u svojem djelovanju pet značajki ideal-tipskoga pokreta kao što su to: (1) politički apel na narod u smislu simboličke učinkovitosti koja pretpostavlja odnos između karizmatškoga vođe i demagogijskoga lidera s mnoštvom ili većinom Francuza; (2) politički apel na narod kao cjelinu bez naglašavanja ikakvih klasno-socijalnih razlika ili ideoloških suprotnosti, pa čak i kulturnih usmjerenosti zbog krajnjeg cilja kao što je to nacionalno jedinstvo; (3) izravni apel na autentičan narod koji ima značajke "zdravog", "čestitog", "poštenog"; (4) narod se razmatra u smislu kulturno homogenoga, koji je očuvao svoj izvorni identitet od svih izvanjskih utjecaja u rasponu od "mentalnoga AIDS-a" kojeg donose liberalno-multikulturalne elite do četvorstva najpogubnijih posljedica globalizma kao što su to *financijske oligarhije, kozmopolitski lobisti, birokracija-tehnokracija-partitokracija* i posljednje, ali najvažnije, *strani kulturni utjecaj odnosno vladavina amerikanizacije kao kolonizacije*; (5) lepenizam u razlici spram bonapartizma i degolizma, primjerice, postaje

jedinstven po tome što u krajnjem postmodernome ruhu tzv. kulturalizma ubraja u prave Francuze i sve druge koji su asimilirani iako su druge boje kože, navlastito podrijetlom s Bliskoga Istoka i kolonijalnih država Afrike u kojima je Francuska ostavila svoj vjekovni pečat poput Senegala, Čada, Malija itd. Uistinu, ono što je ovdje najparadoksalnije i gotovo apsurdno, jest da ovaj nacionalni populizam počiva na "selektivnoj ksenofobiji, neodvojivo od apela za nacionalnim jedinstvom zasnovanim na hijerarhijskoj ljestvici preferencija za partikularne etnokulturalne skupine". (Taguieff, 1997: 22)

Kad sve navedeno sažmemo na zajednički nazivnik dobivamo pojam populizma kao *Kampfbegriffa*, ili pojma koji se uspostavlja u normativno-empirijskome smisli polazeći od konstrukcije Drugoga kao neprijatelja u borbi za političkom vladavinom, vlašću i upravljanjem državom. Politika koju populizam utjelovljuje otuda ne može biti svedena tek na dimenziju pokreta spram projektiranoga cilja nacionalnoga jedinstva iznova preporođenog naroda. Potrebno je još nešto što pripada arhivima predmoderne tiranije ili diktature. Vođa u kontekstu populizma pojavljuje se, doduše, u okružju demokratskih poredaka koje sve, doduše, obilježava vjera u ustavnu demokraciju. No, već je Carl Schmitt upozorio da je ta vjera na labavim temeljima zbog krhkosti parlamentarne demokracije u stanju suočenja s ratnom opasnošću ili prijetnjom povratka u hobsijanski rečeno prirodno stanje bezakonja za što je jedino sredstvo mogućeg spasa proglašenje iznimke od pravila odnosno izvanrednoga stanja (*Ausnahmezustand*). Sam Schmitt o tome izričito kaže kako je "suveren onaj koji odlučuje o iznimnom stanju". (Schmitt, 2019: 13)

No, iako je problem s kojim populizam kao heterogeni i neprecizni pojam u suvremenoj politici teško izlazi na kraj upravo problem narodne suverenosti u doba tzv. velikog prostora (*Großraum*) i kraja nacije-države u eminentno modernome smislu (Schmitt, 1974), još je teži problem odrediti razloge zašto pojam Vođe označava korak izvan horizonta demokratske legitimnosti vodstva s jasno određenim granicama njegove vladavine, vlasti i upravljanja. Populizam kao demagogija i politički stil izravne komunikacije s narodom u svojem apokaliptičko-mesijanskome tonu poziva na borbu protiv neprijatelja naroda konstruira vodstvo Vođe polazeći od aklamacije, a ne od pravila izbornoga sustava u predstavničkim demokracijama. Naravno, takvo bi odstupanje od pravila bilo opasno skretanje u prostor diktature s neograničenom

vlašću nalik totalitarnim poretcima ili autoritarizmu kakav prakticira upravo neskriveni financijsko-politički pokrovitelj Marie Le Pen i francuske nove desnice, ruski predsjednik Vladimir Putin. (Langdon i Tismaneanu, 2020: 225-244) Zbog toga su aklamacija kao i plebiscitarna politika tek nova-stara sredstva za osiguranje političke moći populizma na vlasti kao tiranije većine nad manjinama. Logika broja i kvantitativosti postaje u kontekstu suvremene globalne politike uvjet mogućnosti tihog isključenja postulata liberalne demokracije iz igre. Dostatno je uzeti za primjer stanje u Orbánovoj Mađarskoj. Ovdje se *logika izvanrednoga stanja* pokazuje "normalnim" stanjem funkcioniranja tzv. neliberalne demokracije s gotovo istim modelom isključenja Drugih iz korpusa naroda (imigranata, LGBT populacije, multikulturalista) kao u slučaju lepenizma. Uz bitan dodatak. Orbánov *Fidesz* autokratski vlada suverenom nacijom-državom i članicom Europske Unije s područja Istočne Europe, dok je *lepenizam* još uvijek samo politički pokret za obratom republikanske tradicije suvremene Francuske.

Država, suverenost i narod

Kako, dakle, treba pristupiti fenomenu populizma ako je posve jasno da nije riječ tek o novoj pojavi u suvremenoj politici na globalnoj razini, kako nas uvjeravaju povjesničari političkih ideja, već o modernome fenomenu koji se pojavljuje već u 19. stoljeću u carskoj Rusiji s pozitivnim predznakom društvene utopije te u američkoj demokratskoj tradiciji kao reakcija na nemilosrdni proces modernizacije kao industrijalizacije? Zanimljivo je sociološki gledano kako izvorni populizam 19. stoljeća predstavlja pokušaj da se očuvanjem agrarne samobitnosti seljaka i nižeg srednjeg sloja u savezu s eksploatiranim radništvom uspostavi kritika moderne kao kritika bezuvjetne industrijalizacije. Unatoč tome što je populizam toliko složen i heterogen pojam, što nalikuje sinkretičkome sklopu ideja, pa je istodobno moderno-postmoderni fenomen tzv. lakih označitelja, čini se da je ipak moguće pokazati kako je riječ o svojevrsnoj *inkluzivnoj ekskluzivnosti*. Naime, kako smo vidjeli populizam se zbiva i kao pokret protiv elitarne demokracije i kao poredak vladavine s tendencijom reforme izvornih demokratskih postulata s pomoću sredstava neposredne demokracije kao što su plebisciti i referendumi naroda te aklamacija vođe. Drugim riječima, populizam se pojavljuje svagda kao odgovor na krizu legitimnosti političkoga poretka kojemu liberalna demokracija podaruje opravdanje. Međutim, problem je u tome što populizam

nema nikakvu normativnu vrijednost niti ga se može dohvatiti esencijalistički. Posrijedi je pokušaj decizionističke politike da konstrukcijom naroda kao mnoštva i većine - od etnonacionalizma do metapolitičke borbe za čistoćom kulture izvornoga naroda -, a koja formalno poštuje pravila demokratske igre od izbora do ustavne procedure kojom predstavnička demokracija ne može pasti u bezdan diktature i despocije, otvori mogućnost radikalne promjene društva i države. No, radikalna promjena ne znači istodobno i vjeru u bezuvjetni napredak na temeljima globalizma i kozmopolitizma, nego vjeru u obrat same ideje "revolucije", baš onako kako je to postavio kao krajni cilj djelovanja Jean-Marie Le Pen u nastojanju za novom tzv. istinskom francuskom revolucijom. *Populizam je otuda kontekstualno određen pokret-poredak koji koristi okvir predstavničke i ustavne demokracije za svoje neliberalne i često protudemokratske ciljeve poput suspendiranja prava nacionalnih, rasnih, rodno-spolnih manjina ili neutraliziranja multikulturalnih politika do selektivne integracije u tzv. državotvorni narod.* (Fassin, 2017) Margaret Canovan tvrdi da je populizam utoliko ideologija koja uzima pojam naroda za subjekt deliberativne demokracije, ali ga ujedno posve udaljuje od praktične demokracije na djelu. (Canovan, 1999: 2-16)

Vidjeli smo kako je već Carl Schmitt u svojoj *Političkoj teologiji* 1920-ih godina pregnantno odredio bit političkoga djelovanja u državi. Za njega je jedino bitno pitanje bilo i ostalo pitanje suverenosti. (Schmitt, 2019) Jer onaj tko odlučuje o izvanrednome stanju, taj podaruje razlog za i protiv demokratskoga načina konstrukcije naroda. Jasno je, naime, da *narod u tradiciji zapadnjačke metafizike ili filozofije politike od Aristotela do Hegela čini potporanj politike uopće, iako je za obojicu mislioca samorazumljivo da demokracija uopće nije najidealniji oblik političke vladavine.* Razlog je taj što ovaj poredak dovodi do mogućnosti da mnoštvo (*polloi*) postane subjekt odlučivanja o temeljnim pitanjima države i prava, a ne kvalificirana i umno odabrana većina. Dugim riječima, problem legitimnosti liberalno-demokratskoga poretka u Europi tijekom novoga vijeka i modernoga doba bio je u tome što je suverenost naroda svagda bila fikcija vladavine mnoštva kojeg je zastupao ili kralj, knez, predstavničko tijelo naroda, te je utoliko suverenost bila ili podijeljena ili, pak, prenesena na privremenu vlast izabranih predstavnika. Država koja sebe određuje suverenom u tradiciji prirodnoga prava od Bodina do Hegela zapravo je samo uvjetno slobodna. U prijenosu vlasti sa zakonodavne spram

izvršne i sudske ona mora preuzeti odgovornost da u situaciji svjetsko-povijesnoga obrata moći, a takva je situacija nastala nakon 1989. godine i nastanka globalizma s vodećom ulogom SAD-a kao carstva liberalne demokracije, jamči suverenost vlastitome narodu i ujedno prenosi ovlasti na naddržavna tijela kakva su ona u kontekstu stvaranja Europske Unije. Nije stoga neobično da će upravo u tom jazu između zahtjeva za apsolutnom suverenošću nacije-države i gubitkom suverenosti u doba globalizma i neoliberalizma krajem 20. stoljeća populizam postati ono što Ernesto Laclau ispravno naziva "logikom artikulacije" (Laclau u Panizza, 2005: 33)

Gubitkom prerogativa moderne države nastaje mogućnost da se ta praznina demokratske legitimnosti pokuša nadomjestiti. Budući da nismo svjedoci stvaranja neke nove "univerzalne države" u kantovskome smislu, već samo pseudo-sinteze globalizma i liberalne demokracije u nastanku nove oligarhije diljem svijeta (Paić, 2020), posve ja bjelodano kako politika svedena na instrumentalnu funkciju ili sredstvo neoliberalne ekonomije postaje *videopolitikom*. Populistički vođe u borbi protiv sablasti kozmopolitskih elita nisu drugo negoli korporativni lideri vlastite tvrtke na globalnome tržištu, poput Trumpa i Berlusconiya, ili se u autoritarnome modelu vladavine poput Bolsonaro i Erdogana pojavljuju kao vođe koji nacionalno jedinstvo uspostavljaju nasiljem nad političkim suparnicima i manjinskim skupinama naroda, dok izravno podupiru profite transnacionalnih korporacija s vlastitim golemim udjelom u razdiobi novostvorenog viška vrijednosti.² *Logika artikulacije* u slučaju populizma znači kontekstualno određenje pojma "naroda" s obzirom na njegov položaj u odnosu na državu i suverenost. Drugim riječima, narod ne postoji kao entitet po sebi (*an-sich*), već je kontingentna konstrukcija onog što je pseudo-sinteza hegelovsko-marksovske dijalektike - *partikularna univerzalnost*. Kad posebno teži sebe uzdići na razinu općenitosti uvijek je

2 "Ako se postdemokracijom može smatrati upravo ta normativno-deskriptivna fluidnost pojma, koji pogađa sve procese "kržljanja" demokracije, onda je moguće izvesti nekoliko posve izričitih pojava u kojima se taj pojam bez "biti" i bez "supstancije" rabi u suvremenoj političkoj i politološkoj uporabi. Naime, postdemokracija upućuje na procese erozije i procese raspadanja, čak i simptomatske promjene jedne paradigme demokratske vladavine unutar povijesno uspostavljene slike zapadnoga kulturnoga kruga, kojemu su ideologija liberalizma i strukturalni temelji kasnoga kapitalizma odredili zbiljsku djelotvornost. To su: (1) nastanak liberalne oligarhije, (2) vladavina prezidencijalizma, (3) uspon populističkih ideologija masovne podrške medijski stvorenim vođama umjesto građanske političke participacije i (4) nastanak nove korporativne elite tehnokratskih menadera u hegemoniji odlučivanja." (Paić, 2013: 45)

posrijedi jedan tip redukcije. U ovome slučaju to je redukcija naroda na *etnos*, a ne na *demos*. Najbolje je to politički sažeo neomarksistički francuski filozof Alain Badiou u kritici shvaćanja pojma "naroda" Marie Le Pen i njezina nastojanja da francuski narod pročisti od natruha multikulturalne opsesije fluidnim identitetom imigranata. Za Badioua, naime, narod nije "fašistički pojam, čak i u nacističkoj uporabi riječi *Volk*", već je posrijedi "neutralni pojam... (...) Sve je stvar konteksta." (Badiou u Alain Badiou, Pierre Bourdieu, Judith Butler, Georges Didi-Huberman, Sadri Khiari, Jacques Rancière, 2013: 21)

Konstrukcija se uvijek događa u nekom unaprijed određenom kontekstu političkoga djelovanja. Država postaje stoga ili mehanizam kontrole razdiobe profita između transnacionalnih korporacija i ulaganja u kapitalne objekte tzv. održivoga razvitka, što je naravno novi pseudo-izraz za kontrolu nad prirodnim izvorima od kojih korporativni kapitalizam ima dugoročne koristi, ili se u svojem nastojanju da očuva mehanizme suverenosti poput teritorijalne cjelovitosti upušta u političku borbu s drugim nacijama-državama oko preraspodjele suverenosti u kontekstu stvaranja naddržavne institucije moći poput EU. Mnogo je takvih primjera. Od svojatanja otočja i mjesta uz granična područja do nijekanja drugim nacijama-državama da koriste svoje nacionalno ime kao što je to bio skandalozni slučaj s nastankom tzv. Sjeverne Makedonije prema diktatu Grčke da bi bivša republika nekadašnje SFRJ dobila kandidaturu za prijem u članstvo u EU. *Nije teško zaključiti da povratak snažnoj naciji-državi koju zagovaraju populisti svih boja i orijentacija u 21. stoljeću nije ništa drugo negoli hibrid između autoritarizma i postimperijalne suverenosti.* Najbolji primjer za ovu postavku je ruska invazija i rat u Ukrajini. S njime se najavljuje mogućnost nove svjetske geopolitike utemeljene na brutalnosti, masi i moći nuklearnih država. Kad, dakle, govorimo o populizmu kao logici artikulacije i kontekstualnome načinu konstrukcije "naroda", tada je izvjesno kako dekonstrukciju modernih pojmova države i suverenosti valja sagledati kao dekonstrukciju same ideje političke moći u suvremenosti. (Agamben, 2015, Marchart, 2010). Što to znači? Ponajprije, novije teorije političkoga i politike u 21. stoljeću više ne pripadaju horizontu tradicionalne filozofije politike, države i prava koje su postulirale vječni napredak i razvitak ljudske slobode kao samosvrhovito djelovanje čovjeka u zajednici. Nakon iskustva totalitarne vladavine u 20. stoljeću postalo je razvidno kako politi-

čku i politiku, slobodu i moć, valja početi misliti upravo kao kontingenciju i emergentni događaj.³ U svojoj nepredvidljivosti ovaj se događaj nastoji razumjeti polazeći od egzistencijalnoga nabačaja slobode kao upravo one "logike artikulacije" koja je nesvodiva na bilo što drugo. Nesvodivost političkoga i politike označava relativnu autonomnost ovog područja djelovanja, jer se ipak ne mogu posve suspendirati utjecaji drugih autonomnih područja na politiku kao takvu poput ekonomije, znanosti, kulture i tehnologije. Štoviše, može se kazati da je upravo u okružju *videopolitičkoga obrata svijeta* i sama Zemlja postala pitanje geopolitike. (Schmitt, 1974, Paić, 2022b) Sloboda zahtijeva odluku o putu djelovanja unutar već uvijek postojećih blokova moći kao što su to mehanizmi kontrole države i transnacionalnih korporacija u suvremenome svijetu. Izbor vlastita puta uvijek je i dokaz autentičnosti slobode. U slučaju populizma, da paradoks bude potpun, autentični su vođe svagda oni koji u svojem narcističkome osvajanju medija iskazuju "patologiju demokracije" na spektakularan način. Zar za to nije dostatan dokaz Donald Trump i njegov dijabolički iskaz u predizbornoj trci za predsjednika SAD-a kad je "twitao" i ovu grozomornu besmislicu: I could stand in the middle of the Fifth Avenue and shoot somebody. And I wouldn't lose any voters. OK. It's like incredible.

Već smo ukazali na problem nemogućnosti pozitivnoga određenja pojma populizma iz jednostavnog razloga što je on uvijek reakcija na nešto. I baš zbog toga osuđen je na neprestano insceniranje i konstrukciju događaja. Politika u doba postimperijalne suverenosti nije ipak ništa toliko nesvodivo da nas ne podsjeća na razdoblje koje je odavno minulo. Da bismo mogli sagledati kategorijalnu prazninu mnogih današnjih pojmova iz politologije i sociologije poput države i društva, a potonju Ulrich Beck duhovito naziva zombi-kategorijom društvenih znanosti (Marchart, 2013: 15-16) potrebno je analogijski ukazivati na genealogiju samih pojmova. Zato je povijest političkih ideja vezanih uz nastanak populizma istodobno i povijest dekonstrukcije

3 Političko i politiku, kako ispravno upozorava Chantal Mouffe, valja razlikovati u skladu s Heideggerovim razlikovanjem iz njegova temeljnoga djela *Bitak i vrijeme (Sein und Zeit)* iz 1927. godine na ono što pripada bitku (ontologijsko) i onoga što pripada biću (ontičko). Političko je pritom uvjet mogućnosti bilo koje zbiljske demokratske politike. No, budući da je političko bez temelja, onda je samoizvjesno da se politika demokracije ne događa kao nastavak neke izvorne biti drugim, modernim sredstvima u beskonačnost, nego je nadolazeća demokracija svagda pitanje slobode kao očuvanja bitka zajednice. (Mouffe, 2005)

svih temeljnih ideja zapadnjačke metafizike. Među njima je pojam suverenosti nesumnjivo među vodećim. Nije slučajno Jacques Derrida u tome vidio nelagodu našeg doba. U njemu više ne možemo pouzdano znati po čemu je nešto subjekt zbivanja u stvarnosti ako ujedno ne odredimo kontekst njegove djelotvornosti. Problem koji je, dakle, Derrida nastojao otvoriti odnosi se na razmjere dekonstrukcije ideje suverenosti i to ne samo u političkome smislu: "Dekonstrukcija pojma bezuvjetnoga suvereniteta nedvojbeno je nužna i u tijeku, jer je to nasljeđe s mukom sekularizirane teologije. U najvidljivijem slučaju pretendiranog suvereniteta nacionalnih država, ali i drugdje (jer on se nalazi posvuda, u pojmovima podanika, građanina, slobode, odgovornosti, naroda itd.), vrijednost suvereniteta danas je u punom raspadu" (Derrida, 2009: 239).

Imajući u vidu ovaj proces desupstancijaliziranja pojma suverenosti naroda o čemu je govorio u svojim političkim spisima Carl Schmitt, možemo jasno razabrati kako populizam u svojim metafizičkim spekulacijama danas ulazi u sivu zonu teorija urote i kako s pomoću krajnje paranoičnih iskaza pokušava suspendirati i neutralizirati liberalni kozmopolitski poredak kao mainstream globalizacije.⁴ Nije teško zaključiti da u taj sklop pripada i govor o tzv. dubokoj državi (*deep state*). Tako se i sam jezik napada na institucionalne okvire konstitucionalizma i moderne suverenosti države čini poput nekog ezoteričnoga metajezika u kojem počiva razlika između onog vidljivoga i nevidljivog. Sjetimo se koliko je puta u prokazivanju svojih političkih pro-

4 "Što Schmitt zapravo vidi kao temeljni problem moderne civilizacije jest nestanak dviju oznaka političke slobode djelovanja čovjeka – suverenosti i odlučnosti. Nositelj suverenosti više nije politički narod u demokratskome obliku vladavine nacije-države. Pojedinaac koji stoji u jezgri liberalnoga shvaćanja povijesti pretvara se u objekt samoga kapitalističkoga pogona panekonomizma, bez obzira bio on kapitalist ili radnik. Umjesto suverene moći političkoga u moderno doba demokracije suočeni smo, prema Schmittu, s raspadom klasične europske države i njezinim gubitkom vjerodostojnosti u pravnome smislu. Posljedica je toga raspada vidljiva u depolitiziranju države u sferi ekonomije, religije, morala, kulture, umjetnosti. Sve te sfere "društvenoga života" u moderno doba načelno su autonomne. No, ta je autonomnost fikcija i iluzija slobode heteronomnoga utemeljenja politike. Neutralnost liberalne države spram sfera morala i kulture zapravo je samo ideologijska krinka jedne posve druge hipermoći. Očigledno je da njoj više nije potrebna tradicionalna državna politika da bi vladala svijetom. Na mjesto države dolazi složeni sklop ekonomsko-političkih interesa korporacija. Pluralizam i liberalizam jamče stroju neoliberalne hipermoći novu legitimaciju. Ona sada više nema oblik suverenosti naroda. Moć kapitalističke ekonomije s onu stranu nacija-država i s onu stranu klasično pojmljenoga pojma političkoga razara moderni pojam suverenosti." (Paić, 2013: 91)

tivnika Donald Trump koristio ovaj vulgarni metajezik u kojem je posrijedi isušivanje smisla svijeta u svrhu jednoznačnosti. Zar nismo neprestano slušali postavke o bijelome supremacizmu, WASP-ideologiji nadmoći i prirodne preferencijalnosti za vrline kapitalizma, sve do ukaljavanja LGBT populacije i prezira imigrantskih prava na dostojan život u višenacionalnoj zajednici? *Kad je ideja narodne suverenosti dovedena do iscrpljenosti svojih mogućnosti, a što se dešava onog trenutka kad klasična liberalno-demokratska država postaje instrument neoliberalne ekonomije, nastaje populistički odgovor u retoričkome apelu na izvorni narod koji mora u svojem preporodu istodobno oživjeti i smisao države na temeljima demokratskih načela nacionalnoga jedinstva.* Margaret Canovan u svojoj utjecajnoj analizi populizma kao političkoga pokreta, poretka, ideologije i retoričkoga stila razlikuje stoga četiri tipa političkoga populizma s obzirom na demokratsku ideju "suverenosti naroda". To su: (1) populistička diktatura peronizma kao autoritarnoga poretka u Latinskoj Americi, pri čemu je klasno-socijalno ishodište ovog pokreta-poretka osiromašena srednja klasa; (2) populistička demokracija prema modelu švicarskih referenduma u kojem je državna federalna struktura razdiobe moći u bliskoj svezi s naglaskom na participativnosti građana; (3) reakcionarni populizam s vladajućim nacionalističko-rasističkim stilom kakav je bio onaj 1960-ih godina u SAD-u s George C. Wallaceom i u Velikoj Britaniji s Enochom Powellom te (4) "populizam političara" kao apel za narodnim jedinstvom i slogom onkraj svih ideologijsko-političkih, klasno-socijalnih, rasnih i kulturalnih razlika. (Canovan, 1982: 544-552)

Populizam je utoliko prošireniji fenomen politizacije društava kontrole u doba postimperijalne suverenosti ukoliko svjedoči o obnovi sukoba između nacija-država na diskurzivnoj razini. Ako se, pak, uopće može govoriti o "biti" političkoga i politike u doba *videopolitičkoga obrata svijeta* onda je to u medijalnosti izvedbe. Na taj se način performativnost jezika pokazuje ujedno i performativnošću politike kao polemičkoga događaja. *Bez stalne napetosti i konflikta između osoba, institucija, država i imperija čini se da je stanje stvari u komunikacijskome smislu ispražnjeno od bilo kakvog sadržaja.* Štoviše, uzmemo li u obzir razmatranje navedena četiri modela političkoga populizma kako je to postavila u svojoj analizi Canovan, razvidno je da njihove bitne razlike nisu tolike koliko je njihova bliskost u pristupu gotovo samorazumljiva. Problem je u tome što populizam unatoč deklarativnoj vjernosti ideji de-

mokracije kakva se povijesno razvila u Europi i Americi od novoga vijeka do danas postaje u svim aspektima polemičko-diskurzivni performativni događaj insceniranja sukoba između mase kao naroda i elite na vlasti. Usto, svi su populistički vođe vizualno atraktivni govornici. Krajnje narcistički uzdižu svoje kvalitete do te mjere da prezir spram Drugoga u političkoj borbi poprima idealne okvire za svaku televizijsku emisiju sučeljavanja predsjedničkih kandidata ili kakav god bio politički događaj od, primjerice, reakcije na terorizam do udjela mafije u masovnome sportu ili opscenosti u javnome životu celebrity figura. Populizam je u tom pogledu ples na rubu bezdana onog što se uobičajeno smatra granicom između demokracije i diktature, demokracije i autoritarizma, demokracije i totalitarizma. Ne smijemo zaboraviti pritom da je populizam kontekstualno određeni pojam što znači da oscilira između normativne praznine i empirijskoga nadopunjavanja sa svagda novim sadržajem. Bez politike kao izvedbe polemičkoga suprostavljanja s tzv. snagama poretka u okviru predstavničke demokracije njegov bi opseg bio sveden na puko retoričko izjvljavanje u javnome prostoru. Kao stil političke komunikacije i kao demagogijsko umijeće raspravljanja o pitanjima od javnog interesa njegovo je polje protežnosti ograničeno na izazivanje prijepora oko subjekta suverenosti nacije-države u svim graničnim situacijama. No, sve bi to bilo još uvijek medijski neatraktivno bez glavnog skandala suvremene politike koju populizam naprosto konstruirao. S dolaskom *videopolitike ili telepopulizma* politika postaje *performativna transgresija*.⁵ (Paić, 2022b)

Populizam kao performativna transgresija

Temeljna značajka figure vođe u suvremenome populizmu zacijelo je ono što je još Max Weber odredio pojmom karizme i karizmatičnosti. Jan-Werner Müller u opisu slika obraćanja vođe narodu s balkona kao u slučaju Evite Péron upućuje na aklamaciju i plebiscitarnost kojim mase odobravaju svoju odanost izabranom vođi (Müller, 2016b: 190). No, ono što je ovdje osobito zanimljivo jest da karizma i karizmatičnost u profanome smislu zadržavaju

5 Transgresija (latin. *transgressio*, prelazak preko, prekoračenje granica) jest pojam kojeg je razvio francuski poststrukturalistički filozof, antropolog i književnik Georges Bataille u spisima o erotizmu, smrti, svetome i opscenome. U njegovoj teoriji transgresija se ne izvodi kao dokidanje apsolutne zabrane poput tabua incesta, već se zabrana uokviruje u žrtvovanju tijela svjesnim preuzimanjem rizika nadilaženja svih postojećih moralno-političkih i društveno-kulturalnih granica (Paić, 2011: 391-411 i 429-471)

ono mistično i misteriozno. Balkon u simboličkome smislu podsjeća na vatrene Mussolinijeve govore 1920-ih kojim je najavljivao smjer militarizma i rata u okviru svojeg totalitarnoga fašizma. Štoviše, kad se vođa obraća masama od njih se očekuje posvemašnja ushićenost, zanos i stapanje s utjelovljenim karizmatičnim liderom koji predstavlja ekstatičku "bit" naroda u težnji za nacionalnim jedinstvom. Ne smije se smetnuti s uma da je za vođenje populističkoga pokreta kao i poretka na vlasti nužno ono isto što vrijedi za glavnu odrednicu *celebrity-figure*. Američki tvorci medijske propagande kao i holivudski projektni menađeri nazivaju to izrazom *personality*. Uistinu, bez ekstravagantne i bizarne osobnosti ne postoji mogućnost uspješne populističke izvedbe. Iako će mnogi reći da je to rezultat udjela procesa amerikaniziranja politike, koji otpočinje s predsjednikom Kennedyjem 1960-ih godina, potom Reaganom krajem 1970-ih kad nastaje neoliberalizam i neokonzervativizam, s vrhuncem u spektakularnim govorima Donada Trampa u 21. stoljeću, vidimo da su ishodišta ipak postavljena s figurama totalitarnih nacističko-fašističkih vođa poput Hitlera i Mussolinija. Zbog toga je za određenje tipologije karizmatškoga vođe u populizmu prihvatljiva ona tipologija koju neomarksistički teoretičar i neoavangardni umjetnik Guy Debord u knjizi *Društvo spektakla* iz 1967. godine postavlja kroz tri faze ili stadija kojim se spektakl razvija. To su: (1) koncentrirani spektakl koji počiva na moći totalitarne politike nacizma, fašizma i staljinizma; (2) difuzni spektakl s vladavinom kapitalističke ekonomije i amerikanizma i (3) integrirani spektakl u kojem dolazi do naizgled paradoksalne sinteze prvog i drugog stadija, totalitarne politike i liberalne ekonomije, a njegova se izvedba pojavljuje kao medijski konstruirani događaj. (Debord, 1999, Agamben, 2000, Paić, 2013) Za Deborda se spektaklom u moderno doba označava prostor-vrijeme autokratske vladavine tržišne ekonomije. Formalna demokracija kao političko načelo modernoga doba prikriva pravo stanje stvari - autokratski način vladavine. Zato se može izvesti postavka da je u doba post-demokracije neoliberalnoga globalnoga kapitalizma spektakl totalna moć države-korporacija-medija. Definicija koju podaruje Debord glasi: "Sav život u društvima, u kojima vladaju moderni uvjeti proizvodnje, objavljuje se kao golema akumulacija *spektakla*. Sve što se izravno proživljavalo, udaljilo se u predstavu. /.../ Spektakl nije skup slika, nego društveni odnos između pojedinaca, posredovan slikama." (Debord, 1999: 35-36)

Spektakl je, dakle, slikovno pojavljivanje kapitala u formi robe koja vlada kao artikulirana moć medijske konstrukcije stvarnosti. Ovo je nova ideologija s transparentnim značenjem kojim mase više nisu puki objekt pasivnoga promatranja događaja, već interaktivni sudionik stvaranja onog što Sartori naziva *videopolitikom*. Sada postaje jasno zašto tvrdimo da je za moć spektakularno-demokratske vladavine forma države u doba postimperijalne suverenosti nužno fluidna i usmjerena stalnom proširenju funkcija onog što pripada biti društva kontrole. Spektakl se i etimologijski na francuskome jeziku izvodi iz predstavljajuće umjetnosti kao što je to kazalište. No, u 20. stoljeću u engleskoj uporabi njegovo značenje nadilazi zatvorenost jedne elitne umjetničke forme. Američko prisvajanje izraza kroz pojmove zabave (*entertainment*) kao *show-bussinesa* pojavljuje se već 1920-ih godina s Hollywoodom kao filmskom konstrukcijom samoga života. Otuda je izvjesno kako politika poprima hibridne forme spektakla kroz ekonomiju i kulturu onog što povezuje marketing i sport. Kad sve ovo imamo u vidu, nije teško zaključiti da je ono što povezuje poduzetništvo i moć igre kao masovne zabave u svojem frivolno-banalnome odvijanju događaja ništa drugo negoli hibridna forma populističke politike insceniranja medijskoga događaja.⁶ *Osobnost kroz karizmu populističkoga vođe kao da zahtijeva u svojoj posvemašnjoj transparentnosti totalnu izvedbu društva i države u suvremenom kapitalizmu, a ne fragmentaciju događaja. To je razlog zašto je u doba partikularnosti i specijaliziranja samo još politici u medijskoj izvedbi ostavljeno prazno mjesto totalnosti i enciklopedizma. Političar s populističkom karizmom mora imati odgovor na sva pitanja iz*

6 Best i Kellner u tumačenju Debordovih dijagnoza društva spektakla za globalno doba razlikuju dva načina u kojima se očituje spektakl: (1) mediji i potrošačko društvo i (2) institucionalni i tehnički aparat suvremenoga kapitalizma, koji djeluje ideologijski manipulacijom masa. Iako se čini da je ovo korektan način tumačenja, problem je u tome što se ne može uočiti tanka linija razlikovanja između Adornova i Horkheimerova koncepta kulturne industrije i Debordova pojma spektakla. Manipulacija masama uistinu jest Debordova prosudba, kao i Adornova i Horkheimerova u njihovom zajedničkom djelu *Dijalektika prosvjetiteljstva*. No, kod Deborda manipulacija proizlazi iz imantentne naravi samoga spektakla kao svjetonazora/ideologije poopćene vladajuće klase kapitalista, dok je kulturna industrija za Adorna i Horkheimera samo rezultat promjene načina strukturalnoga nasilja kapitalizma nad slobodom čovjeka u svakidašnjem životu dokolice. Kada spektakl postane medijska reprezentacija događaja i ideologijski aparat sustava proizvodnje, izvršena je preobrazba i redukcija totalnoga djelovanja društva spektakla na instrumentalnu funkciju medija, kako je to mislio Debord. Problem proizlazi otuda što su i Debord kao i Adorno i Horkheimer u svojoj kritici nove ideologije kao kulture kasnoga kapitalizma usmjereni na kritiku fenomena i kritiku institucionalnoga aparata kojim se kolonizira životni svijet, ali ne i na radikalno propitivanje uvjeta mogućnosti same ideologije u njezinoj pojavnosti. (Best i Kellner, 1997)

suvremene ekonomije, politike i kulture. Naravno, ne očekuje se da će Trump ili Bolsonaro zamijeniti spektakularne figure javnih intelektualaca koji poput gurua ulaze u medijsku hiperproizvodnju svijesti, a primjeri tzv. svjetskoga obračuna Žižeka i Petersona pred kamerama i publikom dostatno govore o procesu pseudo-sinteze kapitalizma, populizma i spektakla.

Ono što se očekuje od *telepopulista* jest da što je moguće šokantnije i provokativnije izvode svoj *transgresivni performans* ne birajući sredstva, riječi, slike i fantazmatske alegorije. (Nabers i Stengel, 2017) Formulacija u kojoj određenje Debordova pojma spektakla u "Komentarima uz društvo spektakla" iz 1988. godine plijeni posebnu pozornost jest sljedeća: "Društvo modernizirano do stadija integriranog spektakla karakterizira se kombiniranim učinkom pet glavnih značajki, a te su: neprekidno tehnološko obnavljanje, stapanje ekonomije i države; poopćena tajna; laž bez odgovora i vječna sadašnjost." (Debord, 1999: 182)

Nije li ovdje već sve naviješteno što u spektakularno-demokratskoj formi populizam izvodi u nastojanju da masama kao konstruiranom narodu otvori mogućnost samoopravdanja, a posebno ono što pripada diskursu suvremene ideologije - "laž bez odgovora"? Trump je nadahnuo i mobilizirao svoje bizarne i supremacističkim rasizmom zadojene sljedbenike da maršom na Capitol sruše legalno izabranog predsjednika SAD-a Joea Bidena i da proglase izborne rezultate lažnim unatoč tome što su iz svih neovisnih izvora dobili pozitivne ocjene kao vjerodostojni.⁷ "Laž bez odgovora" postaje *credo* autoritarnoga populizma jer politika je sve drugo negoli artikulacija istinske egzistencije čovjeka. Kad se, dakle, u *videopolitičkome obratu svijeta* susrećemo s karizmatičkim osobnostima raznolikih profila, od narcističkih

7 Koliko je trijumfalni marš 'naroda' kroz institucije postao zloguki korak u razaranju temelja moderne liberalne demokracije vidljivo je nakon što je Vrhovni sud SAD-a 24. lipnja 2022. godine poništio presudu staru 50 godina koja je pobačaj legalizirala u čitavoj državi. Time je Vrhovni sud, u kojem je nekoliko sudaca s radikalnim neokonzervativnim stajalištima o tzv. pro-life pitanjima, zapravo tehnički dokinuo federalno ustavno pravo na pobačaj. Raspad federalne moći u ovome slučaju znači da će svaka od država SAD-a ubuduće moći sama odlučivati o legalnosti pobačaja, a prema prvim reakcijama na ovu presudu spominje se podatak da je čak polovina saveznih država već na putu da usvoji zakone protiv pobačaja, uz to što i jedan od vrhovnih sudaca u maniri križarskoga rata protiv temeljnih ljudskih sloboda najavljuje i zakone koji bi trebali zabraniti pravo na kontracepciju, te pravo na sklapanje braka LGBT osoba uključujući posvajanje djece. Nije slučajno da je upravo Trump na ovu presudu slavnodobito izjavio da je Bog donio odluku, <https://www.nytimes.com/2022/06/24/us/supreme-court-abortion-contraception-same-sex-marriage.html>

psihopata do licemjernih lažljivaca, onda to istodobno ne znači da su *telepopulisti* nužno i "nacionalisti, etnički šovinisti ili rasisti". (Müller, 2016b: 192) Rekli smo već da je populizam pitanje konteksta, kontingencije i predstave o politici kao polemičkome suočenju s Drugim kao političkim suparnikom svim sredstvima. No, ništa od svega toga ne bi bilo izvedivo u spektakularnim transgresivnim performansima Trumpova formata kad ne bi i sam pojam postmoderne mase dobio ono što pripada "logici artikulacije" s kojom se konstituira narod kao *ethnos* tek u negaciji pojma naroda kao *demosa*. Masa s kojom *telepopulisti* raspravljaju i nastoje ih pridobiti za svoje glasače u izbornome procesu određena je značajkama emancipiranih, samouspostavljenih, participativnih korisnika društvenih mreža s ciljem radikalne promjene tzv. *duboke države*. Druga strana ove nove mase, međutim, ipak je po mnogo čemu ozbiljenje svih onih tendencija koje su taj pojam u 20. stoljeću svodile na ispraznost, dezorijentaciju, želju za razaranjem uz moralni idiotizam. U pravu je Peter Sloterdijk kad o tome kaže: "Postmoderna masa je masa bez potencijala, zbroj iz mikroanarhizama i pojedinačnosti, koja se jedva može prisjetiti jednog vremena u kojem je kao snažan kolektiv (...) još mogla htjeti i imala mogućnost stvarati povijest." (Sloterdijk, 2000: 18)

Problem nije u tome što masa od dezorijentacije ulazi u prostor one brohovski rečeno *racionalne ekstaze* tražeći da bude jamstvo konstrukcije naroda - *We the People* s kojom otpočinje preambula američkoga, ali i indijskoga ustava. Posve suprotno, problem je kad se narod u svojem maršu kroz žive institucije nacije-države ponaša kao razularena masa koja razara bit predstavničke demokracije. *U tom smislu je odnos između karizmatskoga vođe i njegova "naroda" interaktivni bijes usmjeren spram predstavnika tzv. elitarne demokracije. Koliko god se stoga populizam teorijski određivao iz logike heterogeneze i artikulacije onog viška strasti naspram kantovske racionalnosti i kozmopolitske tvorbe modernosti, njegova je sudbina svedena na to da bude latentna prijatnja liberalno-demokratskome poretku.* Uostalom, autoritarni populizam nove desnice usavršio je metode masovnoga zastrašivanja s pomoću novih medija poput *Twittera* time što je sve druge alternative liberalnoj predstavničkoj demokraciji proglasio u maniri teorija urote neprijateljskim ideologijama koje razaraju zdravo tkivo moralno neiskvarenoga "naroda". *Vi-deopolitika* je artikulacija događaja kojim autentičnost stavova u proizvodnji prijatelja-neprijatelja svagda stoji u znaku onog što peruanski književnik i

nobelovac Mario Vargas Llosa izričito tvrdi kad kaže da "komunizam nije više glavni neprijatelj liberalne demokracije – 'slobode' – već je to populizam." (Llosa, 2017: 9)

Zaključak

Kad političko kao sloboda i politika kao moć postanu u doba *telepopulizma* ograničeni na polemički sukob ideologijski različitih subjekata/aktera u prostoru društava kontrole u borbi za pravo na zastupanje autentičnih interesa *naroda*, tada je to tek korak do totalne politizacije svijeta. Sve se nakon toga preobražava u hibridno stanje koje nije moguće odrediti drukčije negoli pojmovima poput post-demokracije ili postimperijalne suverenosti s onu stranu granica teritorijalno fiksnih nacija-država. Problem je što više ne postoji moderni subjekt političke moći sveden na tradicionalnu državu i njezinu suverenost. Narod kao izvoriste suverenosti nije drugo negoli konstrukcija i stvar konteksta. Posljedice ovog anti-esencijalističkoga obrata vidljive su u tome što su sve ideologije danas u 21. stoljeću tek reaktivne i kontekstualne, a njihov je sadržaj svagda sklop već viđenih političkih zahtjeva u moderno doba kad je još postojala bitna razlika društva i države, slobode i moći. Štoviše, ideologije koje osvajaju svojim apelom narod kao *ethos* ponajviše su tek *patchwork* rasizma, nacionalizma, šovinizma i organizirane mržnje protiv Drugoga kao useljenika, imigranta, kozmopolita, zagovornika rodno-spolnih manjina i *queer-kulture*, svega onoga što je od Foucaulta i Deleuzea poznato pod nazivom *mikropolitike protumoći*. Populizam je od 1989. godine nesvodiv fenomen ne samo političke artikulacije života u liberalno-demokratskim poretcima, već i onog što se naziva kulturom onkraj tradicionalnih humanističkih vrijednosti i ekskluzivnosti elitarnoga shvaćanja. Kao reakcija na krizu legitimnosti pojma države i suverenosti u doba neoliberalne globalizacije, populizam je nastavak radikalnih obrata u biti *politike identiteta* s tendencijom da se temelji liberalne demokracije dovedu u pitanje.

Nije stoga *videopolitika* nešto puko neutralno, stvar konteksta i pragmatike u smislu postavke da *tehnosfera* podjednako dobro ili loše služi i borcima za istinu, slobodu, jednakost i pravednost i onima koji gorljivo žele obnoviti baštinu antiprosvjetiteljstva u 21. stoljeću. Neutralnost novih digitalnih medija nije upitna kad je posrijedi tehnički karakter njihove temeljne zadaće i svrhe koju je među prvima opisao Baudrillard postavkom da implozija in-

formacija neminovno proizvodi ekstazu komunikacije (Baudrillard, 1988). No, postoji i druga strane ove priče koja pokazuje da interaktivnost medija u društvima kontrole izaziva upravo moć mase kao postmoderne nove gomile koja obožava svoje populističke vođe istom mjerom mesijansko-apokaliptičke opsesivnosti koja pripada narcističkoj "patologiji demokracije". *Obožavanje figura političke moći poput Trumpe kao paradigmatškoga globalnog telepopulista s autoritarnim težnjama u svojim posljednjim nakanama samo je dokaz da s populizmom ulazimo u prostor one "logike artikulacije" koja ostavlja sve manje izgleda za ispunjenje postulata demokratske civilizacije samosvjesnog i slobodnoga građanina u kozmopolitskome poretku.* Na pitanje ima li alternativa populizmu danas odgovor je jednoznačno nemoguć upravo zato što je apel za *novim prosvjetiteljstvom* utoliko utopijska fikcija ukoliko iznova ne dovede do providnosti kako subjekt istinske politike više nije nikakav narod kao masa ili mnoštvo. Umjesto toga potrebno je otvoriti prostor stvaranju onog naroda koji suvereno iskazuje ničeanski tisuću putu NE svakom pozivu na progon manjina i svakoj pravno-političkoj odluci da ljudsko tijelo postane vlasništvo *duboke države*. Alternativa je uvijek pitanje nabačaja istinske slobode odlučivanja protiv nužnosti jednoznačnih rješenja kakvo populizam u *videopolitičkome obratu svijeta* manihejski propovijeda. Naposljetku, to je pitanje očuvanja smisla biti politike koja se u populizmu srozava do one *laži bez odgovora* koja naprosto zahtijeva neopozivi odgovor same istine onkraj svih redukcija života na pokornost lažnim vođama i njihovom narcističkome spektaklu taštine.